

XXII

Перед домом Івоніки поважний рух.

Люди чи не з трьох сіл зібралися тут — жінки й чоловіки, а їхній півголосний шепіт здійсмається невидимою хвилею довкола дрібної хатини.

Віз, запряжений пишними волами і вистелений найдорожчим килимом, жде недалечко хати. На нім мають везти домовину.

Дикими поглядами оглядаються звірята довкола себе. Не такі спокійні, як звичайно. Довкола них горить світло, майже всі люди тримають у руках свічки, а їх прозорі, жовтаві язички так і хитаються за кождим рухом у сумраку ночі туди й назад.

— Світло боже вгорі, а світло свічок он тут, і хлопця поховають, мов уднину! — обізвалася Докія, бліда, з вогкими очима, мов цариця без корони, оберталася поважно межи людьми і своїми словами розраджувала тут чоловіка, а там жінку...

— Я собі не пригадую іншої такої красної ночі, як оця! — обізвалася одна із старух, що, спершись о стіну хати, роздивлялася уважно між люди. Здавалося, немилі очі старості так і бажали проникнути все наскрізь. — Чи пригадує собі хто таку ніч?

— Так само видно було, як оба браття йшли до лісу, та відтак один лише вертав звідтам! — обізвався старечий дрижачий голос мужчини.

Вона оглянулася. Її ostrі, блискучі, мов у половика, очі втопилися глибоко в одне старе мужеське обличчя. Вона його знала, але не відповіла нічого. По його голосі пізнала, що не сміла нічого казати.

— Один чоловік вертав пізно з міста й здивав обох. Один із них мав рушницю на плечах. Тоді була така божа нічка, як сьогодні!

Білоголова озирнулася. Не чув ніхто того, крім неї, що він казав? Не знала, ніхто нічого не сказав. Старий Петро, що стояв коло неї, закинув лите: «Боже борони, боже борони!» — і склонився низько до землі. Вона пішла за його поглядом. Він побачив великий хрест, що поставлено в тій хвилі під стіну хати.

— Хоч людське око не добачило того всього, та проте бачила се земля і небеса божі! — промайнуло вже лиш шепотом коло її вух. — Тепер треба за двох молитися. За того, що там угорі, і за сього, що тут лишився. Та й оба належать землі. Але оцього буде вона пекти в ноги, що йому ніде місця не буде. Ану-ко, міркуйте, що я кажу!

— Моя голова біла й не тямить уже нічого! — відповіла старуха. — Скажіть се татові! Чому ви не мельдувалися перед комісією?!

Пара сильно стривожених очей витріщилася на неї.

— Я мав стати перед комісією та й сказати? Я, одніський свідок, і могу на те присягнути, що один брат убив другого, бо я їх здивав? Мав би я оце татові зробити? Чи у мене нема душі? Хто б се татові зробив, хто б зрабував (відняти) йому одніську дитину! Я не знаю! Ніхто не хоче на свою душу брати каменя! Се ж прецінь, адить, таке: брат забив брага; а тато — обом тато.

— Борони, господи, від такого! — зойкнула стара.

— Але його кара не мине! Бог його сам виказав! Господь сам найліпший свідок! Недурно ж дав тоді таку ясну нічечку!

В тій хвилі вийшла з хати Докія.

— Труна вже замкнена! — сповістила беззвучним голосом. — Івоніка сам закрив її! Ніхто не смів її доторкнутися! Той чоловік з заліза!

— Але він з розуму зійшов! — обізвався старий Петро. — Не говорить до нікого словечка, а подивіться лише на його очі! Нікого перед собою не видить!

— У нього Христос вступив! — пробуркотала старуха. — Як хто мовчить з таким жалем на душі, то, кажуть, Христос у нього вступив!

Хто зачув слово «Христос», той перехрестився.

— Панотець співають, благословлять. Чи се ти, Анно? — спитала Докія, звертаючися до дівочої постаті, що ледве чутно волілася ік гуртові.

— Я, — відповіла протягло, зовсім беззвучно і з великим напруженням.

Всі з поблискої групи озирнулися. Тут стояла Анна. Зовсім не та сама.

Глибоке мовчання наступило, і чутно було лише старечий притишений голос панотця в хаті.

Сто очей звернулося на дівчину. Але вона нікого не бачила. У неї очі потупилися в землю, а голова похилилася безвладно на один бік. Чорне волосся, розплетене на знак жалоби, спливало довгою струєю по її плечах... Ледве держалася на ногах, і нікого не було коло неї, о кого б могла була опертися.

Стояла сама і, здавалося, стоячи дрімала...

Її худе обличчя було жовте, мов віск, а коло уст вирилася морщина, що, вибігаючи із-за ніздря, губилася в кутику уст.

— Ади, яка стала!

— Та й за одну ніч...

— Ей боже!..

Оберталася поволі й автоматично й рушала головою так обережно, неначе воду в ній мала, одначе се був лише безіменний біль, що займив її голову. Здавалося, що вся її енергія, все життя, що показалися недавно, — загинули. Жаль привів спустошення із собою, котрі ніколи не могли заглядитися.

— Вночі зривалася з постелі й бігла до нього! — прошептала Докія старусі до вуха. — Не пам'ятала себе, а сьогодні встала, мов тінь, із постелі та й як тінь снується! Її мама тут! Он там стоїть із моїм чоловіком коло брами та й лопотить. Паскудна така, неначе просто з пекла прийшла. На світі погана жінка. Як довідалася, що оце небіжчик мав дівчину за свою, то таки була б її вбила за те, що вона лишилася з дитиною, та отак ще... не звінчавшись. Ледве ми оборонили її. Зараз-таки зрання, вчора ще, прибігла та хотіла її бити. «А ти, сяка-така, — кричала, — що ти наробила?» Надвечір, як вона вже лежала, прибігла знов. Щастя, що Василь був дома. Як підвів кулак та як скрикнув на неї, то та зараз десь зчезла. Вона хоче, аби дівчина упімнулася у старих, аби її взяли тепер до себе та записали Михайлову партику...

— Ну, та се могли б вони зробити! На їхній хаті тяжить великий гріх! — відказала, погрожуючи, старуха.

— Що вам в голові? — відперла Докія. — Марія мала б її приймати, як вона признала її хлопця убійником? Хіба ви вже не знаєте Марії. Івоніка, може б, і приймив, але вона ніколи в світі. Та й Анна й сама не видержала б. Скільки разів угледіла би Саву, стільки разів зчинила би гвалт, так як учора. Щастя мали всі, що вона лежала зрання і не знала, як комісія була тут, інакше була би таке завела, що пропав би Сава навіки. Казала мені, що уб'є його сама, як його не покарають.

— Ей, боженьку добрий!

— Але, адіть, адіть, що се Марія робить?

Старуха з сусідками озирнулися.

Із хати вийшла непевним кроком Марія, а за нею вслід Домніка й Ілія. Обоє несли на руках багато речей: одіж, килими, білля, постіль і т. ін. Увійшли просто в купу народу.

— Беріть се, люди добрі! — обізвалася нещасна мати жалісливим голосом. — Беріть віно мойого Михайлика та моліться за його молоду неповинну душечку! Моліться за нього й на те, щоби найшовся душоуб, а Сава нещасний аби не пропадав дурно у криміналі!

І, заридавши вголос, роздавала власною рукою речі померлого сина.

Острим оком слідила Домніка за дарунками. Їй було жаль за прекрасними, іноді й цілком новими речами, та Марія і її не скривдила. Опроче вона була тут від двох днів господинею і не опускала такої хвилини, де могла б нагородити себе за свої труди. Щоправда, її тронула страшна пригода до глибини душі. Вона сама аж почорніла з жалю; вже й якою самолюбкою була, а в глибині серця в'язала її щира прихильність до оцеї родини. Тому й увихалася безперестанку, прикладала руки без намислу, де лиш сказалася потреба.

— Посмертний обід відбудеться у лісі! — оповіщала твердо, випихаючи то одне, то друге із гурту вперед газдині, що роздаровувала речі, та дбаючи, щоб уже комусь «порядному» дісталися в руки дарунки.

— Ми там усе з Ілією прилагодили: закололи безрогу (свиню), нарізали качок, я привезла з міста п'ятдесят буханців хліба і сто булок, а в печі у мене допікаються ще колачі з муки таки господарів. Всього буде доволі, а трунків теж не забракне. Івоніка хоче, аби всього стільки було, щоб люди наїлися на цілий тиждень. Ми в лісі поклали на ковбках дошки, поприкривали полотном та скатертями. Прошу всіх по похороні до лісу. Всіх. Бадьо Івон і Марія всіх туди на хліб за померлого просять. Та й ти, Анно, приходи, — звернулася ласкаво до дівчини, що, мов справдішня тінь, снувалася безшелесно між людьми. — Не плач, небого! Се вже тобі нічого не допоможе! Тепер уже все минуло!

— Минуло... минуло... — повторило кілька голосів гуртом, що, не спускаючи дівчини з ока, слідили неустанно за нею.

Дівчина не підвела очей. Вона не плакала, але в хвили як Домніка промовила ласкаве слово «не плач!», викотилися по її вихуділих щоках грубі сльози з очей...

Та вона не обзивалася.

Мов справді завмерла за одну ніч...

Умер, та й з тим і покинув її, — докінчила Домніка урочисто й попливла далі між люди.

— Стоїть, якби смерть вступила в неї! — прошептала турботно Докія до сусідки. — Не шкода дівчини? Зроду бідне, та й ще й долі нічого не має!.. Господи милосердний!

І справді, Анна стояла тут, мов смерть гостила би в її грудях... Ще перед дниною звернена всею душею на нинішній день, день святого Михайла, очікуючи не то всіми нервами, а з цілою поважністю її глибокого ества рішення своєї долі, та замість неї сей удар!

Була цілком знівечена, і проти свого горя, упокорення і страшного жалю цілковито безрадна.

Ніхто, крім Докії, не потішав її, і від нікого не ожидала вона помочі. Як не одні злобно говорили, була сама всьому винна, то й що тут радити? Опроче не була нікому настільки важна, аби хто зайнявся поважно її дальшою судьбою. Ніхто й не почувався до того обов'язку. У неї ж були мати і брат, і їм ялося клопотатися її будучністю. Блукала тепер між людьми, опущена, обзираючись та обшпитувана... Із розплетеним волоссям, із горючою свічкою в руці виглядала, мов постать, що виринула з гробу.

— Стань коло мене, доньцю! — прикликала її Докія до себе. — Зараз виноситимуть домовину!

Вона прихилилася слухняно, і її уста стягнулися до якоїсь усмішки та заворушилися. Чи хотіла щось сказати? Не можна було знати. Жаль відібрав у неї голос.

— Та й ти тут, та й ти тут, суко? — роздався пискливий, неприязний голос за нею. — Марш звідси!

В тій же хвилі дівчина похитнулася й була би упала, коли б Докіине залізне рам'я не обхопило її завчасу. Се була Марія, що, угледівши нещасну дівчину, вдарила її в плечі й накинулася обидним словом на неї.

— Лишіть її, Марійко, лишіть її; вона нічого не робить! — успокоювали, благаючи й остерігаючи, кілька голосів.

Воно й не було потрібне повторювати просьби. Марія не журилася вже ні хвилини довше дівчиною і вернула покvapно назад до хати. Мали справді зараз виносити домовину.

Анна сперлася мовчки о Докію і почала тихо плакати. Вона плакала нечутно. Хлипання видиралося лише здавлюване й короткими вибухами з груді, однак чутно. Сильна, енергійна жінка коло неї розхлипалася нараз уголос, а всі жінки довкола собі враз із нею.

— Його виносять! — скричала нараз Анна не своїм голосом і, прoderшися крізь товпу жінок, кинулася без пам'яті проти домовини. Жінки здержали її за одіж.

Четверо людей винесло уважно із вузьких хорім домовину й уклало її на віз.

— Мене ще забув ти, мене!! — кричала далі страшними звуками і, простягаючи руки за домовиною, повалилася на місці. Слівце «мене» коштувало їй останніх сил. Так передавши його вмерлому, передала й усі сили з ним...

Її мати метнулася до неї.

— Тепер отвирасш хавку, проклятуца ти? — гукнула, підносячи безсоромно руку до удару. — Чекай, прийдеш ти мені додому, — та тут і опинився вже коло неї старий Петро.

— Підеш ти звідси, відьмо?! — гукнув дико на неї громом. — А ні, то уб'ю зараз на місці! — І, підвівши свій тяжкий, величезний кулак угору, погрозив ним коло голови старої.

— Засватай її, як ти такий добрий! — просичала вона з неописаною злобою до нього, а відтак метнулася блискавкою взад. Страшний, мов з заліза кулак уже вихром летів до неї... Докія й Петро підняли дівчину й відвели її додому.

Поглянувши на неї востаннє, Докія знала, що вона вже тепер не зірветься вдруге із постелі...

.....
Безчисленна юрба людей двигалася, вирушивши з дрібної хатини, крізь самітні поля. Чоловіки й жінки із горючими свічками в руках.

Ніч була прекрасна, і відкриті голови чоловіків рисувалися виразно у магічному сяєві місяця, між тим як жінки з головами, позавиваними в білі рушники, пригадували сотки лелій, що струнко стріляли вгору. Світло свічок освічувало із долини кожде обличчя. На них було видно найглибшу повагу.

Докія і Петро провадили пливучим кроком нещасну матір за домовиною, а Івоніка сам ступав. Із відкритою, набік похиленою головою, не відвертаючи ні на хвилину очей з домовини, так ступав він.

Зорі миготіли на висоті і, здавалося, сипали всім своїм світлом удолину. Місяць розгорівся палаючим світлом.

Далеко-широко на полях — тишина. Недалеко походу предивний танець тіні і голосіння двох плачниць. Від часу до часу продирався воздухом розпучливий викрик напівзбожеволілої матері.

— Куди ти йдеш? Куди ти йдеш?.. — викрикувала, збиваючи долонями.

— В землю йде... в темну нічечку йде... не поверне ніколи!.. — відповідали жалісливим, протяжним голосом плачки, хитаючи головами, й затягали далі своє.

— Вночі передаю тебе іншому світикові... вночі покидаєш татка твогого!.. — крикнув раз болісно Івоніка.

— Не гризється, бадіко! Господь дав таку нічечку, що і мак визбирав би, а зорі гонором блищать! — потішала Докія.

— Господь бог так дав! Господь бог так зарядив! — притакував старий Василь по-п'яному вже і з щирістю, в якій розпливався, і повісився на рамя сумного батька.

— Бог знає, що робить; не беріть собі дуже жалю до серця; вмерлий не матиме на тамтім світі супокою! — потішав третій.

— Він не буде сам лежати! Направо й наліво матиме сусідів, а наостанку й ми до нього підемо! — сказав четвертий.

— Він дуже над землею розщибався, тому вона раніше забрала його до себе! — забелькотів Василь.

— Михайлику! Михайлику! що ти робиш своєму татові? — скрикнув на те все в дикій розпуці Івоніка, закривши бурливим рухом лице.

На перехресній дорозі станув віз із домовиною, і панотець читав євангеліє.

Настала безгомінна тишина, і лише слабкий зойк сумуючих блудив то тут, то там. Білі голови жінок похилилися покірно, а чоловіки поклонилися за ними в долину.

По перечитанню євангелія велів панотець підіймати домовину й забрати вистелений під нею прегарний дорогий килим. По похороні діставалися йому, звичайно, килими в дарунок, та, побоюючись сим разом якогось випадку, що ненадійно вирвав би йому таку коштовну річ, приказав уже тепер віднести килим додому.

Івоніка зжахнувся, мов уколений, на такий варварський приказ, не довіряючи своїм вухам, а присутні витріщилися безмовно на нього.

— Тепер уже забирати килим і сим разом!

— Ідіть, ідіть, чого стоїте та дивитесь? — квапив панотець чоловіка, що стояв нерішуче, не знаючи, чи слід виповнити приказ, чи ні.

— Панотчику, змилюйтеся, лишіть килим, він вам не пропаде! — благав Івоніка з невимовною гіркістю в голосі, між тим коли в його груді серце із жалю розривалося.

Якнайкраще хотів він похоронити свого нещасного любимця. Краплями був би кров свою віддав, коли б воно причинилося до піднесення сеї пресмутної, урочистої хвилі. Ніщо не було для нього коштовне, ніщо закрасне, чого б не був пожертвував із цілого серця. Се ж уже він в останній раз давав йому... Все, що велів закон і прастарий звичай, викопав він точно. Хто був убогий, не давав, а хто міг, давав із щирої душі. А тут здирав захланний старець, що трясся над гробом, і здирав останню прикрасу з-під домовини, щоби дві години скорше дістати її на власність.

— Ти потому забудеш, Івоніко! — протестував старечим, дрижачим голосом піп. — Й іще не даси.

Івоніка майже зойкнув із жалю.

— Не забуду я, панотчику, а Михайло не візьме з собою до гробу! Змилюйтеся!

— Не мішайся до сього! Тебе те нічого не обходить! Я твого сина поховаю красно, з почетом, а килим віднесеться тепер до мене додому! — відказав енергійно старенький панотець і, махнувши на кількох людей з гурту, слідив уважно, як мовчки виповнювали його приказ...

Марійка заголосила не своїм голосом, а Івоніка збив п'ястками по боках. Він не сказав уже більше ні слова. Не протестував ніколи проти приказів вищих, але хто його добре знав, той знав, що він був у тій хвилі обиджений і обурений до глибини душі. Його очі впилися ножем у домовину, а відтак пішли блудом між люди.

Йому йшло тепер усе наперекір...

Коло десятої години спинилися на малім кладовищі. Було переповнено людьми. Свічки догоряли, мерехтячи.

Чорно й неприязно дишів гріб, коли приступили до нього. Се ж була страшна хвилина. Святі на хоругвах, осяяні місячним світлом, мов і собі поблідши, гляділи задеревілим поглядом у розриту землю...

Кілька жінок вибухнуло плачем, а чоловіки дивилися заклопотано довкола себе. Тихий зойк не уставав.

Відтак короткий сумний спів... кількатор літ старих-старинних слів, виголошених беззвучним, старечим голосом, і що-то вступило у присутніх і пірвало їх. Домовина спустилася вниз, і тут же прірвався воздухом такий проймаючий окрик, що стогін сам із себе вирвався на уста кожного...

Дехто впав на коліна, закриваючи з жалю лице, а далі піднявся зойк та плач, неначеб земля

сама заридала. Аж тепер його не стало! Аж тепер його не стало!! Мов градом посипалася грудка в глибину на домовину і, мов останній привіт молодого, що минувся, роздався у відгомін вгору назад. Відтак домовину засипали навіки. Божевільним плачем заходила навколішках мати, розриваючи раз по раз ослабленими руками грудку, а Івоніка, припавши лицем до землі, затовк, мов на смерть, головою о неї. Тут уже все скінчилося.

Все, чого він надіявся, чим дихав, чим жив День і ніч, — все пропало, минулося, пішло під грудку, у глибину пішло. Люди підняли його.

— Вбити хочете себе? — загомоніли.

— Бог з вами! Лишіть уже жаль!

Він не чув їх.

Вп'яливши здичілий погляд у гріб, заговорив:

— Не для тебе, синку, була вона, а ти для неї! Ти ходив по ній, плекав її, а як виріс і став годний, вона отворила пашу й забрала тебе! Дурень був ти на ній, дурень...

— Бадіко, бадіко добрі! Господь з вами!!

— Ходив, говорив, робив, та й гадав, що для себе... Наймитом був ти, наймитом!

Махнув рукою і відтрутив людей від себе.

— А воно, воно, що його і не чуєш, і не видиш, приступило, а він усе покинув та й пішов!

Зарив грубі пальці у волосся і, витріщившись, глядів здичіло-блудним поглядом на щось уперед себе, що лише його одна душа бачила.

— Не смійся! — ревнув нараз страшним голосом. погрозивши п'ястком. — Не смійся!!

Доста ми дурні твої...

Люди довкола нього перехрестилися і переглянулися з острахом.

— З розуму зійшов!..

Він роздер одіж на своїй груді і знов розтрутив тих, що приступили до нього.

— Пішов! — крикнув дико. — Ходи, Маріє! Він лишив уже тата й маму... Ходи!!

Кілька чоловіків у близькості відвернулися й обтерли твердою долонею очі. Відтак узяли його кріпко під руки й повели силоміць додому.

Місяць освічував із звіздами цвинтар, свічки погасли. Поділеними громадками вертали люди додому.

— Тепер уже сам буде ночувати! — обізвалася Докія до білоголової старухи, що перемінилася мов у воскову постать у місячному сяєві та лиш очима світила. — Перед двома днями ночував іще в бурдю з своїми воликами...

— Ая! Та й худоба відчує, що його нема! Гадаєте — ні?

— Чому ні! Вона рикає, фукає і оглядається неспокійними очима, коли чує десь смерть коло себе. Відтак і не хоче їсти зразу з чужої руки. Не дай, господи, нещастя!

— Спершу їхав син на возі, його спрятали в землю, а тепер їдуть самі додому, як сироти. А почорніли обоє, як та земля, що в неї уклали свою дитину. Чи не вертають у хату, як у порожній вулій?

Так перемовлялася Докія з старухою і іншими людьми, що вертали додому. Більша половина зрівнялася з фірою, що везла осиротілих родичів. Тепер прямували всі в «сусідній» ліс, де мали подати поминальний обід. Панотець поїхав наперед, бо мав ще передягнути.

— Він буде їм у перших днях з'являтися. Воно все так, як чоловік помре раптом, а ще до того без світла! Підете на обід?

— Не знаю! — відповіла Докія. — Погляну ще додому та за Анною. Із нею осталася Онуфріха Лопати.

— Відколи я на світі, ще не обідала на поминках у лісі, та ще до того коло півночі!! — сказала поважно старуха. — А мені вже далі 85 літ. Се ледве перший раз мені таке лучається!

— Таке-бо і лучається хіба раз на триста років! — почувся нараз голос Петра, що виринув при боку сестри.

— Там сьогодні хрест забили. Най покійний знає, де згубив свою душу, як пройде колись лісом, а живі нехай знають, де змовити за його душу «Отче наш». Адить, яка ніч! Ей, господи боже, ти вже знаєш, що робиш!

Вийшли на поле, й у препишному місячному сяєві указався їм виразно «сусідній» ліс, бурдей і все, що їх окружає. Небо зносилося лагідною глибиною над землею, а зорі дрібніли сріблом, немов усміхалися. Над лісами здіймалася синьо-прозора імла.

— Старі не поїхали до лісу, поїхали додому! Сьогодні буде бурдей уперше сам стояти, відколи він на оцьому полі! — обізвався один із гурту.

— Вони будуть дома випрятувати (давати лад) та межі собою душу поминати. Геть ослабли! — сказала білоголова старуха, відтак додала: — Адить, скільки очей дістав «сусідній» ліс!

— А всі очі огняні! Се свічки, ліхтарні та й смолоскипи, що освічують столи! Здалеку виглядають, як огневі кулі! Хто був би гадав, що в тім лісі скоїться...

— Вже я до нього кроком не поступлю, хоч би навіть знала, що замерзну! — промовила старуха.

— А я й по гриби туди не піду, хоч би навіть знала, що ніколи грибка й у рот не візьму! — завела й собі одна молодича. — Не дай, господи!

— Та люди туди й ніколи-таки не заходили! — об'ясняла Докія.

— Хіба по дрівця опівночі, як бабка... — пошуткував Петро. — В іншому лісі чоловік і такої пропасниці не дістав би, як в оцім сьогодні Сава. В ньому мусить щось нечисте снуватися, мусить чоловікові по разові розум відбирати! Бог зна, що тому тої ночі в голові прокинулося, що ogrішив так тяжко душу, навіки...

— Покійному була, мабуть, там смерть призначена! — сповіщала старуха. — Марійка казала, що він усе в тім лісі любувався! Все його туди тягнуло! Але чого убійник хотів від нього?

— Хто може сказати, що душолюбів тепер ліпше? Не дай, боже, мати людську душу на своїй совісті...

Замовкли.

Чотири постаті перейшли їм дорогу, звернули до лісної дороги й попрямували в «сусідній» ліс.

— Виділи ви, хто се був? — спитав Петро, моргнувши хитро очима.

— Хто?

— Таже Григорій із жінкою та й зі своєю гадючкою! А четверта, то «кланцата», Аннина мама. Ей, тото б я їх обоє побив: кланцату та й он ту чорну! Я вам лише оце кажу: хто мав руку в тім ділі, то мав; але вона певно, що мала! Адить, заприятнилася вже з кланцатою, пізналися відьми...

Докія завернула додому, а інші подалися до лісу.

Надворі сяєво місяця, блиск зір, а в лісі язики свічок і жаріюча полуміннь смолоскипів.

Червонава луна смолоскипів грається пильно по грубих деревах і чорних гілляках та кидає огнисті рухливі плями по грубо опалім листю на землі. В лісну тишину кидаються голоси. Зразу поодинокі, напрочуд дзвінко й чутно, а відтак гуртами. Вкінці мішаються в один барвний густий гамір і розбігаються живим відгомоном у затишні, неосвічеш закутки лісу.

Від пня до пня простягаються стрункі дошки, повкривані білими скатертями й полотном, і угинаються від хлібів, страв і трунків...

Деся поділася постійна лісна тишина. Витиснена ворохобною луною, кинулася в осамочені поля і тут розстелилася.

Ніщо її не спиняло.

Одно пасмо імлі, рівне, як простягнений серпанок, прямувало таким же серпанком тим тихим полем, а відтак стануло.

З одного вікна било слабесеньке світло, і воно тут спинилося.

В хаті ні мушка не забринить.

На постелі лежить смертельно хора дівчина, а при ній, опутивши голову в руки, сидить скорбно поважна Докія. Молиться.

«Тут лише господь бог один може допомогти! — снуються їй думки між мольбою в голові. — Лише господь один!» Сама по собі вже знає...